

Сырдарияның сол жағалауындағы қалалардың археологиялық шежіресі: Сүткент және Аркук

© 2022 ж. Талеев Д.Ә.

Keywords: archaeology, cities, Sutkent, Arkuk, sources, research, excavations

Түйін сөздер: археология, қалалар, Сүткент, Аркук, деректер, зерттеулер, қазбалар

Ключевые слова: археология, города, Суткент, Аркук, источники, исследование, раскопки

Dokey Taleev¹

¹Candidate of Historical Sciences, Leading Researcher, Margulan Institute of Archaeology, Almaty, Kazakhstan. E-mail: doc19_59@mail.ru

Archaeological chronicle of the left-bank cities of the Syr Darya: Sutkent and Arkuk

Abstract. The most important place in historical science takes the relationship between nomadic and settled peoples, the links between cities and steppes. The cities in the middle reaches of the Syr Darya, located at the junction of the Desht-i-Kipchak steppes and settled agricultural areas, were of great importance in the life of nomads. Comparing the written data and the data of archaeological research, the results of the examination show that many cities of the Kazakh land have a 2000-year and even more ancient history. Excavations carried out on the ruins of large cities in the south show that cities such as Otrar, Sauran, Shymkent, Taraz have been formed for two thousand years or more. There are still many ancient cities on our land, the history of which has not yet been determined. These include cities that existed on the left bank of the middle course of the Syr Darya River. This article is devoted to the analysis of written sources and archaeological data on the cities of Sutkent and Arkuk dating from the 1st century AD. Archaeological research conducted on the left bank of the Syr Darya has shown that the cities of Sutkent and Arkuk have changed places three times in their history. They alternate chronologically. The ruins of the three periods are located close to each other.

Acknowledgement: The work was carried out within the framework of program-targeted funding of the Committee of Science of the Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan, project IRN OR11465466-OT-21, topic: "The Great Steppe in the context of ethnocultural studies".

For citation: Taleev, D. 2022. Archaeological chronicle of the left-bank cities of the Syr Darya: Sutkent and Arkuk. *Kazakhstan Archeology*, 1 (15), 57-69 (in Kazakh). DOI: [10.52967/akz2022.1.15.57.69](https://doi.org/10.52967/akz2022.1.15.57.69)

Талеев Докей Әбдікерімұлы

тарих ғылымдарының кандидаты, жетекші ғылыми қызметкер, Ә.Х. Марғұлан атындағы Археология институты, Алматы қ., Қазақстан.
E-mail: doc19_59@mail.ru

Сырдарияның сол жағалауындағы қалалардың археологиялық шежіресі: Сүткент және Аркук

Аннотация. Тарих ғылымында көшпелі және отырықшы халықтардың өзара қарым-қатынасы,

Талеев Докей Абдикеримович¹

¹кандидат исторических наук, ведущий научный сотрудник, Институт археологии им. А.Х. Маргулана, г. Алматы, Казахстан.
E-mail: doc19_59@mail.ru

Археологическая летопись левобережных городов Сырдарьи: Суткент и Аркук

Аннотация. Важнейшее место в исторической науке принадлежит изучению вопросов взаимоотношений

қалалар мен дала арасындағы байланыс аса маңызды орын алады. Дешті Қыпшақ даласы мен отырықшы-жер өңдеуші аудандардың түйіскен жеріндегі Сырдарияның ортаңғы ағысында орналасқан қалалар көшпелілер өмірінде аса маңызға ие болды. Жазба деректер мен археологиялық зерттеу жұмыстары мәліметтерін салыстыра отырып, сараптау нәтижелері қазақ жеріндегі көптеген қалалардың 2000 жылдық, тіпті одан да көп тарихы бар екендігін көрсетуде. Ежелгі тарихы әлі анықталмаған қалалар біздің жерімізде аз емес. Сондай қалалар Сырдария өзенінің ортаңғы ағысының сол жағалауында да болған. Мақалада археологиялық зерттеулер мен жазба деректер мәліметтері 2000 жыл жасағанын растайтын Сүткент пен Арқук қалалары жайлы айтылады. Сырдарияның сол жағалауында жүргізілген археологиялық зерттеулер Сүткент пен Арқук қалаларының өз тарихында үш рет орын ауыстырғанын анықтады. Олар хронологиялық жағынан кезектесіп келеді. Қалалардың үш кезеңдегі орындары бір-біріне жақын орналасқан.

Алғыс: Жұмыс ҚР БҒМ Ғылым комитетінің нысаналы-бағдарламалық қаржыландыруы жоба ЖТН ОР11465466-ОТ-21, «Этномәдени зерттеулер контекстіндегі Ұлы Дала» тақырыбы шеңберінде орындалды.

Сілтеме жасау үшін: Талеев Д.Ә. Сырдарияның сол жағалауындағы қалалардың археологиялық шежіресі: Сүткент және Арқук. *Қазақстан археологиясы*. 2022. № 1 (15). 57-69 -бб. DOI: [10.52967/akz2022.1.15.57.69](https://doi.org/10.52967/akz2022.1.15.57.69)

Кіріспе

Бүгінгі күнге дейінгі археологиялық зерттеулер нәтижесі Қазақстан жерінде отырықшы егіншіліктен өрбіген қала мәдениеті бұдан мыңдаған жылдар бұрын қалыптасып, үздіксіз дамығандығын көрсетеді. Тарихымызда қала мәдениетінің ұйтқысы болған орталықтарды археологиялық тұрғыдан бірнеше өңірлерге бөліп қарастыру қалыптасқан. Мәселен, Оңтүстік Қазақстан, Жетісу, Шу-Талас өңірі, Сырдарияның ортаңғы ағысы, Арал маңы, Қаратау бауырайлары, т. т. Сырдарияның ортаңғы ағысы отырықшы мәдениеттің ежелден қалыптасқан жер өңдеуші өңірден біртіндеп қалалық мәдениетке ұласқан аймақ болып есептеледі. Қазіргі ғылымда көшпелі және отырықшы халықтардың өзара қарым-қатынасы барысында қалыптасқан қалалардың біртіндеп кеңейіп, көркеюінің болашақ мемлекет қалыптасуына қосқан үлесін зерттеу өзекті тақырыптардың бірі. Осыған байланысты Сырдарияның ортаңғы ағысындағы – Сүткент, Қауғанат, Арқук, Аққорған және Өзкент қалаларының Қазақ жерінде мемлекеттіктің қалыптасып, дамуына қосқан ролі аса зор (1-сур.). Осылардың ішінде біздің зерттеу нысанымызға айналып отырған Сүткент пен Арқук қалаларының тарихи шежіресін жазба және археологиялық деректер негізінде таратып көрейік.

ношения кочевых и оседлых народов, выявлению связей, существовавших между городом и степью. Города, расположенные на среднем течении Сырдарьи – на стыке Дешт-и-кыпчакских степей и оседло-земледельческих районов, имели большое значение в жизни кочевников. Сопоставляя письменные источники и данные археологических исследований можно заключить, что многие города казахской земли имеют 2000-летнюю и даже более древнюю историю. Раскопки, проведенные на развалинах крупных городов (Отрар, Сауран, Шымкент, Тараз), расположенных на юге Казахстана показывают, что они формировались в течение 2000 и более лет. На территории нашей страны еще есть немало древних городов, история которых еще не определена. К таким относятся города которые существовали и на левом берегу среднего течения реки Сырдарья. Данная статья посвящена анализу письменных источников и археологических данных о городах Сүткент и Арқук, датируемых I в. н.э. Археологические исследования, проведенные на левом берегу Сырдарьи, показали, что эти два города за свою историю трижды меняли свое расположение, которые чередуются в хронологическом порядке. Эти развалины находятся на близком друг от друга расстоянии.

Благодарности: Работа выполнена в рамках программно-целевого финансирования Комитета науки МОН РК, ИРН проекта ОР11465466-ОТ-21, тема: «Великая Степь в контексте этнокультурных исследований».

Для цитирования: Талеев Д.А. Археологическая летопись левобережных городов Сырдарьи: Сүткент и Арқук. *Археология Казахстана*. 2022. № 1 (15). С. 57-69 (на каз. яз.). DOI: [10.52967/akz2022.1.15.57.69](https://doi.org/10.52967/akz2022.1.15.57.69)

Зерттеу әдістері

Мақаланың негізгі арқауы археологиялық зерттеулер барысында алынған нақты материалдар мен жазба деректердегі мәліметтер. Мақаланы дайындау барысында Сырдарияның сол жағалауында жүргізілген археологиялық барлау мен зерттеулер жайлы есептер, архив материалдары және баспасөз беттерінде жарыяланған ғылыми мақалалардың мәліметтері пайдаланылды.

Сүткент. Сырдарияның сол жағалауындағы Сүткент қаласы туралы X–XV ғғ. аралығындағы араб, парсы тілінде жазылған деректерде аз да болса кездеседі. Қала туралы алғаш X ғ. өмір сүрген

1-сур. Сырдарияның сол жағалауындағы ортағасырлық қалалардың орналасу картасы

Fig. 1. Map of medieval cities on the left bank of Syr Darya

Рис. 1. Карта расположения средневековых городов на левобережье Сырдарьи

саяхатшы Ибн Хаукаль өзінің «Китаб ал месалик ва-л-мемалик» – атты кітабында жазады. Онда мынадай мәлімет айтылады «(Шаш өзені) – бұл өзен, өзіне түрік және ислам елдерінде келіп қосылатын өзендер есебінен көбейеді. Оның негізгі бастауы Өзкент округіндегі түрік елінен басталады, кейіннен оған Харшаб, Урасан, Куба, Джидгил т. б. өзендер қосылады, ол үлкейіп, су қоры молаяды. Әрі қарай ол Ахсикенттің жанынан өтіп, Ходжент, Бенекет арқылы Сүткентке жетеді. Одан әрі Фарабтан өтіп, Сауанның шекарасына барғанда жағасын түрік-оғыздар жайлаған шөлді аймақпен ағады» [Ибн-Хаукаль 2005: 8, 9]. Ондағы Ибн-Хаукаль айтып отырған Шаш өзені – деректерде Аракс, Яксард, Сейхун, Шаш, Гулзария, Сыр деген атаулармен белгілі Сырдария өзені.

Ибн Хаукаль жазбасында қала туралы тағы да мынадай мәлімет жазып кеткен. Ол «Сүткент Шаш (Сырдария) өзенінің батысында жатыр. Онда мешіт бар. Мешітке түріктердің ислам дінін қабылдаған оғыз, қарлұқ тайпалары жиналады. Олар – батыл жауынгерлер. Түркілермен соғысады. Түркілердің оларға шамасы келмейді», - дейді [Ибн-Хаукаль 2005: 8, 9]. Испиджаб округі жайлы айта келіп «<...> Оның маңындағы (Испиджаб) қалалардың қатарында Бадухкет, Субаникет, Тараз, Атлах, Шельджи, Кедер, Сүткент, Шавгар, Сауран және Весидж бар. Субаникет – Канджид округінің басты қаласы <...>», - деп көрсетеді [Байпаков 2016: 50]* (*Аудармасы автордікі).

Дәл осыған ұқсас мәліметті Х ғ. 30-жылдары жазылған еңбегінде араб географы әл-Истахри да келтірген [Әл-Истахри 1973: 29–30].

Ал, Х ғ. авторы белгісіз «Худудал-алам» атты парсы тілінде жазылған географиялық шығармада қала туралы былай деп жазылған. «Сүткент – өзен жағасында орналасқан және молшылыққа кенелген қала. (Оның) тұрғындары жауынгер келеді. Ол бейбіт түріктердің шоғырланған жері, олардың рулары (кабиле) ішінен көпшілігі мұсылмандықты қабылдаған» [Ибн-Хаукаль 2005: 9–10].

IX ғ. Сүткент қаласы қарлұқтардың қол астында болды. Ал, Х ғ. қаланы оғыздар мекендесе керек. Осы тұста оғыздар Сырдарияның сол жағалауында көшіп жүргені жайлы мәліметтер бар. Олар Х ғ. Сырдарияның сол жағалауымен Фараб аймағына кіріп, Сүткент қаласына дейін жеткен [Әл-Истахри 1973: 29–30]. Махмуд Қашқари мәлімдеуінше Сырдарияның ортаңғы ағысында отырықшы мекендер болған. Олардың қатарында Сауран, Сүткент, Сығанақ және Қарнак қалалары бар [Қашқари 1997: 469, 502, 532, 534]. Қалалардың негізгі тұрғындары ятұқтар (жатақтар) деп аталған. Махмуд Қашқари «бұл қалаларда тұратын оғыздар басқа жерге көшпейді, соғыспайды, сондықтан оларды ятұқтар (жатақта) деп атаған».

Махмуд Қашқаридан кейін қаланың аты ұзақ уақыт жазба деректердің беттерінде кездеспейді. Ол туралы мәуренахыр мен монғол дәуіріне қатысты деректерде де мәлімет жоқ. Тек 1404–1405 жж. қысында Самарқаннан Отырарға сапары барысында Ақсақ Темір Сүткент арқылы өткені жайлы Шереф ад-дин Йездиде қысқаша мәлімет сақталған [Бартольд 1965: 224].

К.М. Байпақовтың пікірі бойынша Сырдарияның сол жағалауларына дейін жеткен оғыз көштері Фараб өңірі мен Арыс өзенінің ортаңғы ағысындағы Кенджид өңірін де қамтыған. Арыс өзенінің Сырдарияға құяр тұсынан бастап өзеннің екі бетін тұтас алып жатқан Фараб өлкесінің құрамына X–XII ғғ. Сүткент қаласы да кірген [Байпаков 2007: 36].

Сүткент қаласына қатысты қолда бар деректер әзірге осы ғана. Қаланың қалыптасу және даму динамикасы жайлы қосымша мәліметтерді археологиялық зерттеулер нәтижелері бойынша толықтыруға болады.

Сүткенттің орнында жүргізілген археологиялық зерттеу

Түркістан археологиялық үйірмесінің мүшелерінің бірі Н.О. Руднев 1900 ж. Сырдарияның сол жағалауындағы бірнеше қалалардың орындарында (Ұзын-Ата, Сүткент, Байырқұм, Жартытөбе, Ра-

бат, Қауған-Ата, Артық-Ата, т. т.) болып, солардың ішінде жақсы сақталғаны және аумағы жағынан едәуір көлемдісі Сүткенттің орны деп көрсетті. Ол қаланың қираған орнында сақталған бедерін сызып, жобасын алғаш түсірді. Қаланың топографиясын, қорғаныс құрылыстарын және орталық бөлігіндегі құрылыстарының орналасу жүйесін сипаттап жазды [Руднев 2011: 230–232]. Руднев жобасын түсірген қала Сүткенттің гүлденген кезінің орны (Шыңғыстөбе) болатын.

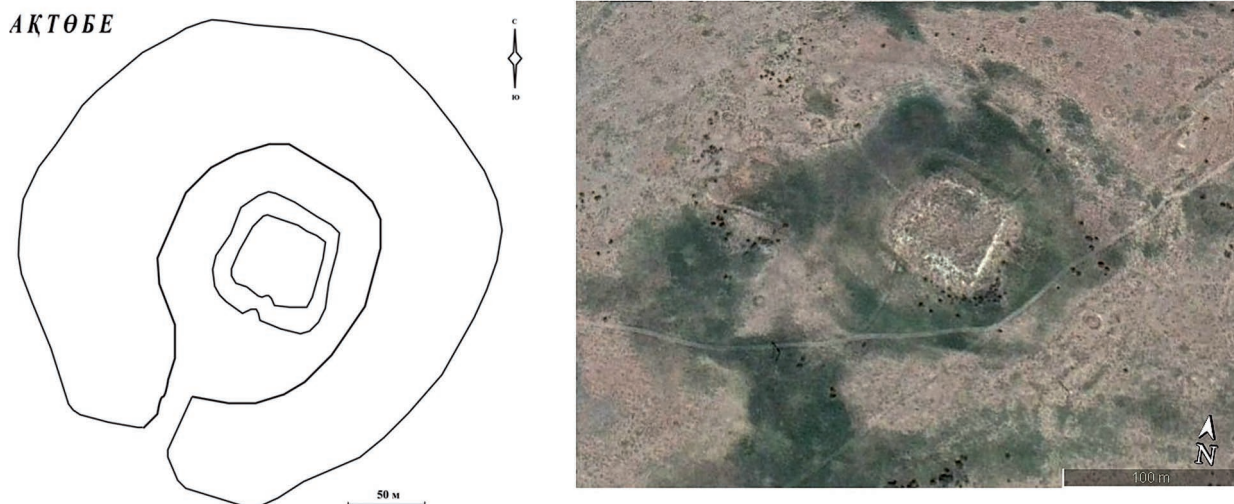
1949 ж. Оңтүстік Қазақстан археологиялық экспедициясы (А.Н. Бернштам) Сүткент қаласының орнын екі жерден анықтап, оларды Сүткент I, II деп белгілеген. Экспедиция мүшелері олардың жобасын қағазға түсіріп, көлемдерін өлшеп, топографиясын сипаттап жазды. Салынған кішігірім барлау қазбасы мен ескерткіштердің үстінен жиналған материалдар негізінде Сүткент I (Шыңғыстөбе) XV–XVI ғғ., ал Сүткент II XIX ғ. дейін өмір сүрген деген тұжырым жасаған [Агеева, Пацевич 1958: 119–121].

Дегенмен, 1960 ж. басылып шыққан «Археологическая карта Казахстана» атты жинақта біршама түзетулер жасалып, Сүткент I VI–XIII ғғ. аралығында, ал Сүткент II XIV–XVIII ғғ. аралығында өмір сүрген деп берілген [АКК 1960: 340]. Ал 1994 ж. жарық көрген «Свод памятников истории и культуры Казахстана» атты жинақ Сүткент туралы мәліметтер Оңтүстік Қазақстан археологиялық экспедициясының (ОҚАЭ) мүшелері Е.И. Агеева мен Г.И. Пацевичтің «Из истории оседлых поселений и городов Южного Казахстана» атты еңбегінен көшіріліп берілген [Свод 1994: 333–334]. Демек, Сүткенттің орнында алғаш зерттеу жүргізілгеннен бері 70 жылдан асқан уақыт өткен және осыған дейін онда кең көлемдегі жан-жақты зерттеу жасалмаған. Алынған мәліметтер толық емес, көп жағдайда шындыққа сәйкес келе бермейді.

Деректерде осындай мәліметтермен әйгілі Сүткент қаласының орны бұл күнде Оңтүстік Қазақстан облысы, Шардара ауданында, Сырдария өзенінің сол жағалауындағы Қаракөл қойнауында сақталған. Талай тарихи уақытты басынан өткерген бір кездегі гүлденген қаланың атын сол жердегі ауыл осы күнге дейін мұра етіп жалғастырып келеді.

2009 ж. тамыз айында ОҚАЭ-ның Қазақ хандығы қалалары тобы (Д.А. Талеев) «Мәдени мұра» мемлекеттік бағдарламасы бойынша бөлінген қаржыға Сырдария өзенінің сол жағалауындағы кейінгі ортағасырлық қалаларды тарихи-топографиялық тұрғыдан зерттеу мақсатымен археологиялық барлау жұмыстарын жүргізді. Сырдарияның сол жағалауында жүргізген археологиялық барлаудың нәтижесі аты жазба деректерде X ғ. белгілі Сүткент қаласының шын мәнінде өмір сүрген уақыт жағынан кезектесіп келетін үш бірдей орында болғанын анықтады [Талеев 2010: 158–159]. Яғни бір кездегі бекіністі мекеннен біртіндеп ұлғайған қала өз тарихында бізге аса белгісіз себептермен үш дүркін орнын ауыстырған. Зерттеу барысында алынған тың деректер бойынша Сүткент туралы ғылымға осыған дейін белгілі мәліметтерге түзету енгізуді жөн көрдік. Сонымен біздің зерттеулерге сай қаланың ежелгі, ортағасырлық және Қазақ хандығы тұсындағы орындары осы күнгі Сүткент ауылының маңында (үш жерде) сақталған. Соңғы зерттеу мәліметтері қаланың алғашқы орны **Ақтөбе** қалашығы (оны біз Сүткен I деп атауды жөн көрдік) болғанын көрсетеді. Ақтөбе өзінің өмір сүрген уақыты жағынан Сүткент II мен Сүткент III тен едәуір ерте уақытқа жатады. Қалашық қазіргі Сүткент ауылынан оңтүстік-батыста 2 шақырым жерде сақталған. Қалашықтың орталық бөлігі төрт бұрышты келген, айнала дөңгелек шаһристан қоршаған бөрік тәріздес төбе (2-сур.). Төбенің жалпы ауданы 7,6 га. Ескерткіште бұрын қазба жүргізілмеген. Қалашықтың топографиясы б.д. бірінші мыңжылдығының алғашқы жартысына тән шаруашылық-әкімшілік орталықтарға ұқсас. Ескерткіштің үстінен жиналған заттай деректер IV–VIII ғғ. материалдарына сәйкес келеді. Ескерткіште қазба жұмыстары жүргізілмегендіктен оның іргетасы қашан қаланғаны жайлы дәл кесіп айту қиын. Ол үшін арнайы стратиграфиялық

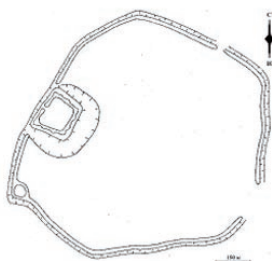
2-сур. Сүткент қаласының алғашқы орны Ақтөбенің жобасы мен фото суреті

Fig. 2. Aktoobe plan and photo – the original location of Sutkent

Рис. 2. План и фото Актобе – место первоначального расположения города Суткент

қазба салу керек. Дегенмен, Ақтөбеге ұқсас төрт бұрышты цитаделі ортасында, шаһристаны оны қоршай дөңгелектене орналасқан қалашықтар антикалық дәуірге жатады. Мәселен, Жуантөбе, Қараспантөбе қалашықтары [Железняков 2011: 96].

Сүткенттің келесі кезеңдегі орны (Біз берген атау бойынша Сүткент II) бұл күнде «Шыңғыстөбе» деп аталады. Ол төбе ауылдың солтүстік-батыс шетінде жатыр. Айнала тізбектеліп келген мұнаралардан түзілген ұзын қабырға қоршалған бұл қалашық 45 гектардан артық аумақты алып жатыр. Ұзын қабырғалардың сыртқы жағынан терең ор қазылған. Ордан тысқары аймақта болған көптеген жеке құрылыстардың қирандылары да сақталған (3-сур.).

3-сур. Сүткент қаласының екінші орны Шыңғыстөбенің жобасы мен фото суреті

Fig. 3. Shyngystobe plan and photo – the location of the second location of the city of Sutkent

Рис. 3. План и фото Шыңғыстөбе – место второго расположения города Суткент

Жер деңгейінен 4–5 м биік сақталған қаланың цитаделі батыс қабырғаның орта тұсында орналасқан. Оның көлемі: батыс қабырғасы 128 м, шығыс қабырғасы 98 м, солтүтік және оңтүстік қабырғалары 108 м. Цитаделдің қабырғаларының орта тұсы мен бұрыштарында дөңгелек мұнаралар болған. Қақпасы батыс қабырғасының орта тұсында. Қақпаның екі шетінде болған мұнаралар байқалады. Қабырғасы айнала ормен қоршалған. Үстінен жиналған қыш ыдыстардың әртүрлі сынықтары, сырланған және сырланбаған ыдыс қалдықтары және басқа да заттар, қалашықтың VIII–XIII ғғ. аралығында тіршілік кешкендігін білдіреді.

Біз салған барлау шұңқырынан май шам, дастархан, құмыра, құмған, көзе секілді ыдыстармен қатар темір қорытпалары, шыны ыдыстардың қалдықтары, өте нашар сақталған теңге табылды. Ибн Хаукал мен әл Истахри жазбалары мен авторы белгісіз шығарма «Худуд әл-Әлемде» айтылатын Сүткент қаласының орны осы Шыңғыстөбе қалашығы болар деп шамаладық.

Кейінгі ортағасырлық Сүткент қаласының Сүткент III (бұрынғы Сүткент II) орны Шыңғыстөбенің цитаделінен шығысқа қарай 1 шақырым жерде, қазіргі ауылдың оңтүстік шетінде болған. Оның орталық бөлігінің жобасын 1949 жылы ОҚАЭ түсірген. Сол кездегі өлшем бойынша жобасы тік бұрышқа ұқсас келген төбешіктің қабырғаларының ұзындығы оңтүстіккінде – 60, батысында – 200, солтүстігі – 280, шығысында 200 м, биіктігі 1,5 м. Сыртқы қабырғаларының бойында болған мұнаралардың іздері мен қазылған ордың ізі байқалады. Орта тұсында жарты шеңбер тәріздес төбешік бар [Агеева 1958: 119–121]. Өкінішке орай қазіргі күнде бұл ескерткіш нашар сақталған. Оның үстінен тұрғын үйлер мен жол түсіп кеткен. Шаруашылық және құрылыс жұмыстарының салдарынан бұзылған кейінгі ортағасырлық Сүткент қаласының орнын зерттеудің мүмкіндігі болмады. Жеке үй салу кезінде қазылған жерлерден XVI–XVII ғғ. жататын құмыралардың сынықтары табылған.

Сонымен 2009 ж. біз жүргізген зерттеу жұмыстарының тұжырымдарын бізге дейін жүргізілген зерттеулер нәтижелері мен жазба деректері мәліметтеріне байланыстыра отырып жасалатын ой тұжырым бойынша Сүткент қаласы ұзақ өмір сүрген үлкен қала болған. Қаланың орнын ауыстырған кездері қазақстан тарихында орын алған күрделі саяси-әлеуметтік белестермен тұспа тұс келеді. Айтпағымыз қазіргі Ақтөбе қалашығының орнында болған Сүткент оғыз қаңлы дәуірімен сәйкес келеді. Яғни, оғыздар осы аймаққа келгенге дейін болған Сүткент. Ал Сүткент II (Шыңғыстөбе) қалашығын монғол және Алтын орда тұсындағы Сүткенттің орны. Қазақ хандығы кезіндегі Сүткенттің орталық бөлігі ғана сақталған. Бұл күнде ол да жойылып кету тұсында. Жергілікті тұрғындардың айтуынша осы күнгі Сүткент ауылының көпшілік бөлігінен кейінгі ортағасыр бұйымдары жиі табылады. Қаланың құлдырауына себеп болған Шыңғысханның жорығы болуы да мүмкін. Төбенің осы күнгі атауы да (Шыңғыстөбе) сол оқиғалар туралы бір сырды бұғып жатқан сияқты. Үшінші Сүткент Қазақ хандығының дәуірімен тұспа-тұс келеді. Сол кездегі деректерде Сүткенттің кездеспеуі оның ірі қала емес кішігірім елді мекен болып қалуымен байланысты болар. Дегенмен, қаланың әр кездегі орнында келешекте жүргізілетін археологиялық зерттеулерге байланысты қосымша тұжырымды түйіндер жасалуы мүмкін.

Қорыта айтқанда ортағасырлық Сүткенттің қираған орнында жүргізілген археологиялық зерттеулердің нәтижесі қаланың екі мың жылға жуық өмір сүргенін көрсетеді. Қаланың жасын жуықтап айтып отырған себебіміз оның алғашқы орны Ақтөбе қалашығында қазба жұмыстары жүргізілмеген. Сондықтан қалашықтың іргесі қашан қаланғандығын анықтау мүмкін болмады. Тек ескерткіштің топографиялық жобасына қарап, оның антикалық қалашықтар тобына жататындығын айта аламыз. Ал оның төменгі қабатының қай ғасырға жататындығын келешекте жүргізілетін статиграфиялық қазба ғана көрсетеді.

Аркук. XV–XVI ғғ. Сыр өңірінде етек алған тарихи оқиғаларды сипаттайтын деректерде Дарияның сол жағалауындағы кішігірім бекініс қала – Аркук жиі айтылады. Оны Рубехан «Шайбани-ханның басқа бекіністерді жаулап алуының кілті», - деп атады [Пищулина 1969: 24]. Аркук жазба деректерде алғаш XV ғ. екінші ширегінен бастап кездеседі. Бекініс туралы алғаш Масуд ибн Османидің «Тарих-и Абу-л-хайр-хани» (Әбілхайыр ханның тарихы) атты еңбегінде айтылады. Онда Аркук Әбілхайыр ханның Түркістан қалаларына жасаған жорығы кезінде Сығанақ, Өзкент, Аққорған, Созақ қалалары секілді қарсылықсыз берілгені туралы баяндалады [Тарих-и Абу-л-хайр-

хани 1969: 159]. Аркук туралы біршама толымды сипаттама Фазлаллах ибн Рузбиханның «Михман-нама-йи Бухара» (Бұхарлық қонақтың жазбалары) атты еңбегінен кездестіреміз. Шығармада Аркук Бұқара мен Түркістанның шекарасындағы алланың шабағатына бөленген бекініс ретінде суреттелген. Ибн Рузбихан еңбегінің «Аркук бекінісінің сипаттамасы» атты бөлімінде оны былай суреттейді: «Түркістан бекіністерінің ішіндегі мәртебелім тоқтаған алғашқы жер Аркук бекінісі болды. Бұл бекініс Сейхун өзенінен бір фарсах жерде және Сейхунның батсында орналасқан. Ол арқылы жол Түркістанның шығысындағы Ясы, Сабрам бекіністері мен басқа да иеліктерге өтеді. Аркук бекінісі ғимаратары саны жағынан аса көп емес, азғана үйлерден тұрса да, оның берекелілігінен таңғаларлық нәрсе байқалады. Жеңіске жеткен жауынгерлердің барлығы осы жылы Аркук арқылы өтті. Самарқан мен Бұхара далаларынан шыққан, барлық жауынгерлердің бірде-біреуінде жеуге жарайтын азық болған жоқ. Өзбек және қазақ қалаларына бару үшін бір айдан артық уақытқа азық-түлік жинау туралы шешім қабылданды. Аркук қаласы Сейхунның сол жағалауында орналасқан басқа да кішігірім ауылдардың көмегімен әскерлерді нан және азық-түлікпен толық қамтамасыз етті. Бұл қалада дүкендер мен базарлар болмағандықтан және сатып алу-сатудың көп бөлігі тұрғындардың үйлерінде жүргізілгендіктен, жауынгерлер тұрғын үйлеріне түнеп шықты. Олардың керуендері мен түйелері әртүрлі қазынаға толы болды және Түркістанның көптеген ауылдары әл-ауқаты жағынан Аркук бекінісіне ұқсас және одан да көп екенін көрсетті. Бұл өте таңқаларлық мәселе, өйткені егер мұндай әскердің өтуі Мавераннахр, Хорасан, Ирак және Өзірбайжан елді мекендерінің көпшілігінде орын алса және оларға бір айға азық-түлік қажет болса, тақырға отырған көптеген тұрғындар астық іздеу барысында азаптар мен жазадан өліп кетуі мүмкін еді. Әскер өз қажеттіліктерін қанағаттандыра алмас еді, ал ол жерлер көркі мен көркейуін жоғалтып, тіпті ұзақ уақытқа дейін аудандар мен округтерде ешкім егістік жерлерге тұқым себілмес еді. Түркістан қалаларының бұндай көркейуі толығымен мәртебелім мен оның жергілікті уәкілінің шексіз мейіріміне және ұлы мәртебелі әміршімнің оған (Аркук қаласына) деген қайырымдылығымен байланысты» [Фазлаллах ибн Рузбихан Исфাহани 2007: 127–129].

Рузбихан өз еңбегінің «*Осы жолдарды жазушының науқастанып қалып, Сығанаққа жөнелгені жайлы әңгіме*» атты бөлімінде Аркук пен ол орналасқан өңір жайлы мынадай мәлімет келтірілген: «Аркук бекінісі аймағына алғаш келген күні, хан орналаспастан бұрын, алдымен бекіністен биік жерге көтеріліп, оны (бекіністі) ат үстінде жан-жақты бақылап шықты. Сосын мен бейбақты жалғыз, өзімді биіктің басына шақырып алып, өзіме маған мейірімді ықылас білдірді және басқа бекіністерді алудың кілті болған осы бекіністі қалай жаулап алғаны жайлы жәйіттерді егжей-тегжейлі әңгімелеп берді. Сосын ол қамқорлы да рухты мейіріммен мыналарды айтты: «Біз қазақтарға жорыққа аттану жайлы нақты шешім қабылдадық. Сіз бізге Түркістанның басы болатын осы жерге дейін ілесіп келдіңіз. Осы Аркук бекінісінің маңында Сейхуннан Иассы қаласына қарай өткел бар. Ол жерде заманның әулиесіне айналған қасиетті данышпан Қожа Ахмед Йасаудің мазары бар. Қазір кеңес былай, арғы жағаға өтіп, сол сәулесін шашқан мазарат пен қасиетті мұнара орналасқан аймаққа барып, біздердің атымыздан құлшылық етіп, құран бағыштасаңыз. Біз қазақтарға бағытталған қасиетті жорықтан оралғанша әлемнің баспанасына айналған сол жерде дем ала тұрсаңыз» [Фазлаллах ибн Рузбихан 2007: 142–143].

XVI ғ. басында жазылған «Таварих-и гузида-йи нусрат-наме» атты авторы белгісіз шығармада Аркук Сырдария өзенінің сол жағалауы арқылы өткен керуен жолының бойындағы қала ретінде аталады және Жәнібек ханның ұлы Бұрындық ханның оны 40 күн қоршап ала алмағаны жайлы баяндалады [Таварих-и гузида-йи нусрат-наме 1969: 28–29]. Аркук пен Қуджан қалалары маңында Бузахар-сұлтанның жасақтары құрылғаны туралы Х. Таныштың «Шараф-нама-йи шахи» атты шығармасында мәлімет келтірілген [Хафиз Таныш 2007: 258, 260].

Қазақ хандығы тұсындағы жазба деректерде келтірілген дәйекті мәліметтер Аркутің қала тектес бекініс бола тұра аса бір берекелі мекен екендігін аңғартады. Қазақ хандығы тарихына қатысты деректерде ерекше сипатталған бекініс қаланың орнын Бұзық қалашығы екендігін алғаш Байпақов айтты. Ол қалашықты үстінен жиналған материалдар негізінде XV–XVIII ғғ. аралығымен мерзімдеді [Байпақов 1977: 206; 2014: 98]. Біз де Байпақовтың тұжырымы дұрыс ойлаймыз. Оны соңғы жүргізілген зерттеулер толығымен растап отыр.

Аркуктың орнында жүргізілген археологиялық зерттеу

Ал енді Аркук қаласының қалыптасып даму жолын (шежіресін) археологиялық зерттеулер бойынша таратар болсақ, жобасы дөңгелек келген Бұзық қалашығы бұған дейін бірнеше дүркін зерттеліп, бақыланған. Алғаш ескерткішті көріп, сипаттаған Ресей археологиялық комиссиясының мүшесі И.А. Кастанье [Кастанье 1916: 52] болатын. 1947 ж. Оңтүстік Қазақстан археологиялық экспедициясы Ақкөл қойнауында қатар жатқан ежелгі қала орындары Артықата мен Бұзықта алғашқы зерттеулер жүргізді. Алынған заттай мәліметтер негізінде оларды X–XV ғғ. аралығымен мерзімдеп, алғашқысын ежелгі, екіншісін кейінгі Аркуктың орны болуы мүмкін деген болжам жасаған [Агеева, Пацевич 1958: 126, 127]. Археологическая карта Казахстана жинағында қалашық қабырғаларының ұзындығы солтүстіктен оңтүстікке қарай 350 м., батыстан шығысқа қарай 330 м, айнала 1–1,5 м дуалмен қоршалған сегіз бұрышты деп берілген. Өмір сүрген уақытын үстінен жиналған қыш ыдыстар сынқтары негізінде IX–XV ғғ. аралығымен мерзімдеген [АКК 1960: 232, № 3377].

2004 ж. қалашықта Халқаралық Қазақ-Түрік университетінің Тұран археологиялық экспедициясы М. Елеуовтың жетекшілігімен зерттеу жүргізді [Қазақстан Республикасының... 2011: 246, 247, № 246]. Соңғы рет 2011 ж. Оңтүстік Қазақстан кешенді археологиялық экспедициясының осы жолдардың авторы (Д. Талеев) басқарған «Қазақ хандығы қалалары» тобы Бұзықта археологиялық қазба жүргізді. Сол жылы аталған аймақта жүргізілген археологиялық барлау Ақкөл қойнауындағы небәрі 100 гектарды қамтитын аумақта өмір сүрген, уақыты жағынан кезектесіп келетін үш бірдей көне жұрт жатқанын анықтады (4-сур.). Солардың ішінде өзінің мерзімделуі жағынан едәур ежелгісін Артықата I қалашығы деп атадық та бұрынан белгілі Артықата қалашығын Артықата II деп белгіледі ұйғардық. Өйткені бұл қала жұрттарының өмір сүрген уақыты жағынан кезектесіп келетін бір қаланың орындары екендігін археологиялық зерттеулер растайды.

Сонымен **Артықата I** қалашығы осы күнгі Көктөбе ауылынан оңтүстік-батысқа қарай 2 км жерде жатыр. Қалашықтың орталық бөлігі

4-сур. Аркук қаласы орындарының космостан түсірілген фотосы

Fig. 4. Location of the city of Arkuk on space image

Рис. 4. Места расположения города Аркук на космоснимке

төртбұрыш болып келген, оны қоршай шахристан орналасқан. Беткі қабаты өте борпылдақ келген айналадағы деңгейден 0,8–1 м ғана биік төбе. Төрт бұрышты орталық бөлігінің көлемі 150×150 м. Қалашықтың солтүстік бөлігін құм басып қалғандықтан сыртқы қабырғаларының бедері анық байқалмайды. Айнала қоршаған шахристан 270×270 м болатын аумақты алып жатыр. Қалашықтың үстінен жиналған қыш ыдыс сынықтары мен ескерткіштің топографиялық сипаты оны шартты түрде I–VI ғғ. мерзімдеуге негіз болады. Қалашықта бұрын қазба жүргізілмеген оның мерзімделуін әзірге шартты түрде деп қабылдау керек.

Артықата I ден солтүстікке қарай 400 м жерде Артықата II (бұрынғы Артықата) қалашығы жатыр. Оны бізге дейін кімдердің зерттегені жоғарыда айтылды. Жобасы жарты шеңбер тәріздес келген бұл ескерткіштің диаметрі батыстан шығысқа қарай 190 м. айналадағы деңгейден биіктігі 1,5–2 м. Оңтүстік-шығыс шетінде орналасқан дөңгелекше келген орталық бөлігінің диаметрі 60 м, биіктігі 4–5 м. Ешқандай қазба жүргізілмеген. Үстінен жиналған материалдар негізінде X–XVI ғғ. мерзімделген.

Артықата II ден солтүстікке қарай 500 м жерде Бұзық қалашығы жатыр. Бұл қалашық үстінен жиналған материалдар негізінде XV–XVIII ғғ. аралығымен мерзімделген [Байпаков 1977: 206; 2014: 98]. Қалашықтың топографиялық сипаттамасы жоғарыда берілген. Соңғы өлшеу бойынша дөңгелек келген бекініс қабырғасының бойында бір-бірінен 35 пен 65 м қашықтық аралығында орналасқан 15 мұнаның орны анықталды. Қалашықтың солтүстіктен оңтүстікке, шығыстан батысқа қарай өлшегендегі диаметрі 300 м.

2011 ж. Бұзықта жүргізілген қазба барысында Қазақ хандығы тұсында болған үлкен ғимараттың орны ашылды. Күйдірілген кірпіштермен қаланған ғимарат екі бөліктен тұрған. Төртбұрышты үлкен бөлігінің көлемі 12×10 м, оның оңтүстік шетінен жалғасқан бөлігінің көлемі 11×9 м. Ғимарат қабырғалары көлемі 25×25×5 см күйдірілген кірпіштермен өрілген. Қазба барысында ғимараттың қабырғалары ені 1 м, тереңдігі 1 м етіп қазылған фундамент шұңқырының ішінен қаланып шыққандығы анықталды. Өкінішке орай фундамент пен қабырғасына қаланған кірпіштерді кейінгі кезде жергілікті жұртшылық бұзып алып, осы маңда орналасқан зираттағы жерлеу құрылыстарына пайдаланған. Ғимараттың еденінде күйдірілген кірпіштен қаланған төсеніш болған. Оны да бұзып алып кеткен. Бөлменің қақ ортасынан бір-біріне қарсы бірдей қашықтықта орналасқан төрт бағананың орны анықталды. Ішкі жағынан ешқандай құрылыс іздері анықталмады. Жобасы мен құрылыс ерекшелігі ғимараттың бір кездегі мешіттің орны болғандығын көрсетеді. Қазба барысында Отырар, Бұқара қалаларында XV–XVI ғғ. соғылған мыс теңгелер (5-сур.) табылды. Осы теңгелердің қолданыста жүрген уақыты қаланың Сыр өңіріндегі сауда-экономика және рухани орталықтарының бірі болғандығын аңғартады.

Біз сипаттап отырған осы қалашықтар (Артықата I, II, Бұзық) жазба деректерде айтылатын Арқук қаласының үш кезеңде болған орны болуы мүмкін деген болжам айтамыз. Қала жазба деректерде XV ғ. бастап кездеседі. Қаланың өз тарихында орнын не себепті ауыстырғанын дәп басып айта алмаймыз. Археологиялық зерттеулер Артықата I қаңлы, оғыз, Артықата II монғол шапқыншылығы мен Алтын орда дәуіріне тұспа-тұс келетіндігін көрсетеді. Бұзық қалашығының Қазақ хандығы тұсындағы Арқук екендігін жазба деректер мен қазба материалдар қатар растайды.

Қорытынды

Сырдарияның ортаңғы ағысының сол жағасында орналасқан Сүткент пен Аркуктың орнында жүргізілген зерттеулер ежелден отырықшы мәдениеттің орталығы болған бұл қалалардың қазақ тарихында аса үлкен маңызға ие болғанын көрсетеді. Олар мыңдаған жылдардан тұратын

5-сур. Бұзықта жүргізілген қазба кезінде табылған мыс теңгелер

Fig. 5. Buzyk. Copper coins found during excavations

Рис. 5. Бузык. Медные монеты, найденные в ходе раскопок

өз тарихында орындарын бірнеше дүркін өзгерткен. Және уақыт өткен сайын кеңейіп, көркейіп, аймақтың мәдени сауда-экономикалық орталықтарына айналған. Қалалардың баламалану мәселесі де зерттеушілер үшін аса қиындық туғызған жоқ. Өйткені қалалардың жазба деректерде айтылатын атауын сол маңдағы мекендер осы күнге дейін сақтап қалған. Бізге жеткен жазба деректердің мәліметтері Сүткент пен Аркук қалаларының Қазақ хандығының қалыптасып, нығаюына үлкен үлес қосқандығын мәлімдейді. Сол мәліметтерді олардың орнында жүргізілген археологиялық зерттеулер растап, толықтыру үстінде.

ӘДЕБИЕТ

1. Агеева Е.И., Пацевич Г.И. Из истории оседлых поселений и городов Южного Казахстана // ТИИАЭ АН КазССР. Сер. Археология. 1958. Т. 5. С. 3-215.
2. АКК. Археологическая карта Казахстана / Сост.: Агеева Е.И., Акишев К.А., Кушаев Г.А. и др. Алма-Ата: изд-во АН КазССР, 1960. 449 с.
3. Әл-Истахри. Китаб Масалик ал-Мамалик // Материалы по истории киргизов и Киргизии. М.: Наука, 1973. С. 29-30.
4. Байпаков К.М. Локализация позднесредневековых городов Казахстана // СА. 1977. № 2. С. 201-209.
5. Байпаков К.М. Огузы, туркмены и сельджуки в городах Жетысу и Южного Казахстана // Известия НАН РК. Сер. обществ. наук. 2007. № 1. С. 35-61.
6. Байпаков К.М. Урбанизация Казахского ханства во второй половине XV–XVIII вв. / Древняя и средневековая урбанизация Казахстана. Алматы: Институт археологии им. А.Х. Маргулана, 2014. Кн. III, ч. II. 534 с.
7. Байпаков К.М. Урбанизация Казахстана в XIII – первой половине XV в. / Древняя и средневековая урбанизация Казахстана. Алматы: Институт археологии им. А.Х. Маргулана, 2016. Кн. III, ч. I. 596 с.
8. Бартольд В.В. К истории орошения Туркестана. Соч. М.: Наука, 1965. Т. 3. 713 с.
9. Железняков Б.А. К вопросу о датировке верхних слоев городища Жуантобе // Известия НАН РК. Сер. обществ. наук. 2011. № 3. С. 90-100.
10. Ибн-Хаукал. Китаб ал-месаликвал-мемалик // Извлечения из письменных источников о средневековых городах Сауран и Сыгнак / Автор предисл. и сост. Елеуов М. Туркестан: МКТУ, 2005. С. 9.

11. Қазақстан Республикасының тарихи және мәдени ескерткіштерінің жинағы. Қызылорда облысы. Алматы: Аруна, 2011. 504 б.
12. *Кастанье И.А.* Отчет о поездке на развалины Бузук // Известия Археологической комиссии. 1916. Приб. к вып. 66 (Хроника и библиография, вып. 32). С. 47-56.
13. *Қашқари М.* Түрік сөздігі. 3 томдық. Алматы: Ғылым, 1997. Т. 1. 595 б.
14. *Пищулина К.А.* Присырдаринские города и их значение в истории казахских ханств в XV–XVIII вв. // Казахстан в XV–XVIII вв / Отв. ред. Сулейменов Б.С. Алма-Ата: Наука, 1969. С. 5-49.
15. *Руднев Н.* Следы древних городов по Сыр-Дарье // ПТКЛА. Историко-культурные памятники Казахстана / Авт. предисл. и сост. Елеуов М., Бахтыбаев М.М. Туркестан: Туран, 2011. С. 228-232.
16. Свод памятников истории и культуры Казахстана. Южно-Казахстанская область. Алматы: Главная редакция Казахской советской энциклопедии, 1994. 368 с.
17. *Талеев Д.А.* Сырдарияның сол жағалауында жүргізілген археологиялық барлау жұмыстары // Отан тарихы. 2010. № 4. 158-166-бб.
18. Тарих-и Абу-л-хайр-хани // Материалы по истории Казахского ханства XV – XVIII веков (извлечение из персидских и тюркских сочинений) / Сост. Ибрагимов С.К., Мингулов Н.И., Пищулина К.А., Юдин В.П. Алма-Ата: Наука, 1969. С. 135-172.
19. Таварих-и гузида-йи нусрат-наме // Материалы по истории Казахского ханства XV–XVIII веков (извлечение из персидских и тюркских сочинений) / Сост. Ибрагимов С.К., Мингулов Н.И., Пищулина К.А., Юдин В.П. Алма-Ата: Наука, 1969. С. 9-43.
20. *Фазлаллах ибн Рузбихан.* Михман-нама-йи Бухара // История Казахстана в персидских источниках. Извлечения из сочинений XIII–XIX веков. Алматы: Дайк-Пресс, 2007. Т. 5. С. 113-215.
21. *Хафиз Таныш.* Шараф-нама-йи шахи // История Казахстана в персидских источниках. Извлечения из сочинений XIII–XIX веков. Алматы: Дайк-Пресс, 2007. Т. 5. С. 249-335.

REFERENCES

1. Ageeva, E. I., Patsevich, G. I. 1958. In: *Trudy Instituta istorii, arheologii i etnografii Akademii nauk Kazahskoy SSR. Ser. Arheologiya (Proceedings of the Institute of History, Archaeology and Ethnography of the Academy of Sciences of the Kazakh SSR. Archaeology ser.)*, 5, 3-215 (in Russian).
2. Ageeva, E. I., Akishev, K. A., Kushaev, G. A. et al. (compl.). 1960. *Arheologicheskaya karta Kazahstana (Archaeological map of Kazakhstan)*. Alma-Ata: Academy of Sciences of the Kazakh SSR (in Russian).
3. In: *Materialy po istorii kirgizov i Kirgizii (Materials on the history of the Kirghizs and Kirghiziya)*. 1973. Moscow: “Nauka” Publ., 29-30 (in Russian).
4. Baipakov, K. M. 1977. In: *Sovetskaya arheologiya (Soviet archaeology)*, 2, 201-209 (in Russian).
5. Baipakov, K. M. 2007. In: *Izvestiya Natsionalnoy Akademii nauk Respubliki Kazahstan. Ser. obshchestv. Nauk (Proceedings of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan. Ser. societiese sciences)*, 1, 35-61 (in Russian).
6. Baipakov, K. M. 2014. *Urbanizatsiya Kazahskogo hanstva vo vtoroy polovine XV–XVIII vv. / Drevnyaya i srednevekovaya urbanizatsiya Kazahstana (Urbanization of the Kazakh Khanate in the second half of the 15th–17th centuries / Ancient and medieval urbanization of Kazakhstan)*, Book III, part II. Almaty: Margulan Institute of Archaeology (in Russian).
7. Baipakov, K. M. 2016. *Urbanizatsiya Kazahstana v XIII – pervoj polovine XV v. / Drevnyaya i srednevekovaya urbanizatsiya Kazahstana (Urbanization of Kazakhstan in the 13th – first half of the 15th century. / Ancient and medieval urbanization of Kazakhstan)*. Almaty: Margulan Institute of Archaeology, Book III, part I (in Russian).
8. Bartold, V. V. 1965. *K istorii orosheniya Turkestana. Sochineniya (On the history of irrigation of Turkestan. Essays)*. Moscow: “Nauka” Publ., vol. 3. (in Russian).
9. Zheleznyakov, B. A. 2011. In: *Izvestiya Natsionalnoy Akademii nauk Respubliki Kazahstan. Ser. obshchestv. Nauk (Proceedings of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan. Ser. societiese sciences)*, 3, 90-100 (in Russian).

10. In: Eleuov, M. (compl.). 2005. *Iz vlecheniya iz pismennyh istochnikov o srednevekovykh gorodakh Sauran i Sygnak (Extracts from written sources about the medieval cities of Sauran and Sygnak)*. Turkestan: Khoja Ahmed Yasawi International Kazakh-Turkish University (in Russian).
11. *Kazakhstan Respublikasynyn tarihi zhane madeni eskertkishterinin zhinagy. Kyzylorda oblysy (The official list of historical and cultural monuments. Kyzylorda region)*. 2011. Almaty: “Aruna” Publ. (in Kazakh).
12. Kastanic, I. A. 1916. In: *Izvestiya Arheologicheskoy komissii (News of the Archaeological Commission)*, 66, 47-56 (in Russian).
13. Kashkari, M. 1997. *Turik sozdigi (Turkic Dictionary)*. In 3 vol. Almaty: “Gylym” Publ., vol. 1 (in Kazakh).
14. Pishchulina, K. A. 1969. In: Suleymenov, B. S, (ed.). *Kazakhstan v XV–XVIII vv. (Kazakhstan in the 15th – 18th centuries)*. Alma-Ata: “Nauka” Publ., 5-49 (in Russian).
15. Rudnev, N. 2011. In: Eleuov, M., Bakhtybayev, M. M. (compl.). *Protokoly zasedaniy i soobshcheniy chlenov Turkestanskogo kruzhka lyubiteley arheologii. Istoriko-kulturnye pamyatniki Kazahstana (Summary record of the meeting and reports of the Turkestan amateur archaeological circle)*. Turkestan: “Turan” Publ., 228-232 (in Russian).
16. *Svod pamyatnikov istorii i kultury Kazahstana. Yuzhno-Kazahstanskaya oblast (The official list of historical and cultural monuments of Kazakhstan. South Kazakhstan region)*. 1994. Almaty: The main editorial office of the Kazakh Soviet Encyclopedia (in Russian).
17. Taleev, D. A. 2010. In: *Otan tarihy (The homeland history)*, 4, 158-166.,
18. In: Ibragimov, S. K., Mingulov, N. I., Pishchulina, K. A., Yudin, V. P. (compl.). 1969. *Materialy po istorii Kazahskogo hanstva XV–XVIII vekov (iz vlecheniya iz persidskih i tyurkskih sochineniy) (Materials on the history of the Kazakh Khanate of the 15th–18th centuries (extracts from Persian and Turkic writings))*. Alma-Ata: “Nauka” Publ., 135-172 (in Russian).
19. In: Ibragimov, S. K., Mingulov, N. I., Pishchulina, K. A., Yudin, V. P. (compl.). 1969. *Materialy po istorii Kazahskogo hanstva XV–XVIII vekov (iz vlecheniya iz persidskih i tyurkskih sochineniy) (Materials on the history of the Kazakh Khanate of the 15th–18th centuries (extracts from Persian and Turkic writings))*. Alma-Ata: “Nauka” Publ., 9-43 (in Russian).
20. In: *Istoriya Kazahstana v persidskih istochnikah. iz vlecheniya iz sochineniy XIII–XIX vekov (The history of Kazakhstan in Persian sources. Extracts from the writings of the XIII-XIX centuries)*. 2007. Almaty: “Dayk-Press” Publ., vol. 5, 113-215 (in Russian).
21. In: *Istoriya Kazahstana v persidskih istochnikah. iz vlecheniya iz sochineniy XIII–XIX vekov (The history of Kazakhstan in Persian sources. Extracts from the writings of the XIII-XIX centuries)*. 2007. Almaty: “Dayk-Press” Publ., vol. 5, 249-335 (in Russian).

Мүдделер қақтығысы туралы ақпаратты ашу. Автор мүдделер қақтығысының жоқтығын мәлімдейді.
/ Раскрытие информации о конфликте интересов. Автор заявляет об отсутствии конфликта интересов.
/ Disclosure of conflict of interest information. The author claims no conflict of interest.
Мақала туралы ақпарат / Информация о статье / Information about the article.
Редакцияға түсті / Поступила в редакцию / Entered the editorial office: 02.03.2022.
Рецензенттер мақұлдаған / Одобрено рецензентами / Approved by reviewers: 11.03.2022.
Жариялауға қабылданды / Принята к публикации / Accepted for publication: 11.03.2022.